

УДК 376.36-053.4:81234

М. І. Кляп

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

**ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЇ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ
СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ
В УМОВАХ ДНЗ**

Стаття торкається окремих особливостей організації корекційної логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку як важливого етапу попередження шкільної неуспішності.

На підставі проаналізованих корекційних програм для дітей з вадами мовлення запропоновано реалізовувати програму, що включає розвиток лексичної та граматичної складових мовлення. Використовуючи доступні лексичні теми на логопедичних заняттях передбачається розширення словникового запасу, формування граматичної сторони мовлення, удосконалення навичок зв'язного мовлення в різних ситуаціях. У результаті занять також розвиватиметься увага, уява, мислення та творчі здібності дитини.

Стаття касається некоторых особенностей организации коррекционной логопедической работы с детьми старшего дошкольного возраста как важного этапа предупреждения школьной неуспеваемости.

На основании проанализированных коррекционных программ для детей с нарушениями речи предлагается реализовать программу, которая включает коррекцию лексической и грамматической составляющих речи. Используя доступные лексические темы на логопедических занятиях проводится расширение словарного запаса, формирование грамматической составляющей речи, усовершенствование навыков связной речи в разных ситуациях. На занятиях также развивается внимание, фантазия, мышление, творческие способности ребенка.

The article concerns basic features in the organization of corrective speech therapy work with children of the senior preschool age as a major stage of prevention of underachievement in school

On the basis of analyzed domestic and foreign correction programs for children with speech impairments, it is proposed to implement a program that includes the development of lexical and grammatical components of speech. Using the available lexical themes in speech therapy lessons, it is envisaged to expand the vocabulary, to form the grammatical side of speech, to improve the skills of coherent speech in various situations. As a result of the studies, the attention, imagination, thinking and creative abilities of the child will also be developed.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, лексико-граматичні складові мовлення, корекційні програми, подолання вад мовлення, діти старшого дошкільного віку.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, лексическая и грамматическая составляющие речи, коррекционные программы, преодоление нарушения речи, дети старшего дошкольного возраста.

Key words: general underdevelopment of speech, lexical and grammatical components of speech, correctional programs, overcoming of language defects, children of the senior preschool age.

Постановка проблеми. Основним завданням дошкільного навчального закладу є підготовка дитини до навчання в школі. Якщо у дитини-дошкільника є певні порушення мовлення, то необхідно вживати невідкладних заходів щодо логопедичної корекції мовленнєвих вад, оскільки недоліки усного мовлення під час навчання у школі можуть ускладнювати процеси читання і письма. Завдання логопедичної допомоги дітям дошкільного віку найефективніше розв'язувати в умовах логопедичних груп при масових дитячих садках як це передбачено Концепцією спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні [2, с. 328]. Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом – це порушення усіх компонентів мовленнєвої системи

(звукової та смислової). Ці недоліки проявляються під час засвоєння і використання дітьми лексики та граматики рідної мови. Дослідник Р. Левіна умовно вирізняє три рівні ЗНМ, з яких перші два характеризуються більш глибокими порушеннями, а на третьому в дітей залишаються окремі недоліки у звуковимові, формуванні словникового запасу та граматичної будови [5, с. 251-256]. У сучасній логопедії Т. Філічева описала IV рівень ЗНМ для дітей 7-го року життя, які мають нерізко виявлені недоліки мовлення. Практика роботи показує, що кількість дітей дошкільного віку із порушеннями усного мовлення зростає, а це зумовлює труднощі в своєчасній мовленнєвій підготовці дітей до школи, в т.ч. в умовах ДНЗ, формуванні мисленнєво-пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому. Тому велика увага має звертатися на навчання і виховання, логопедичну роботу з дітьми із порушеннями мовлення старшого дошкільного віку, зокрема із загальним недорозвиненням мовлення, в умовах логопедичної групи ДНЗ.

Аналіз досліджень і публікацій. Різним аспектам корекційного навчання дітей із ЗНМ присвячено ряд фундаментальних і різнобічних досліджень М. Шеремет, Л. Волкової, К. Крутій, Т. Філічевої, Г. Чіркїної, Є. Соботович, Л. Трофименко та ін. Ця робота передбачає як формування загальнофункціональних механізмів мовленнєвої діяльності, так і вимови, лексики, граматики та зв'язного мовлення [5, с. 284-285]. Для дітей, що мають ЗНМ III рівня, особливе значення має формування лексико-граматичної сторони мовлення як основи повноцінного спілкування. Незважаючи на існуючі різноманітні методики здійснення зазначеної корекційної роботи питання підвищення ефективності розвитку словникового запасу, володіння граматиною та зв'язним мовленням дошкільнятами із ЗНМ III рівня залишаються актуальними.

Мета статті – проаналізувати деякі аспекти корекції лексико-граматичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку, що мають ЗНМ III рівня.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями корекційно-разви-

вального навчання дітей із ЗНМ III рівня є робота щодо розвитку: розуміння мовлення і лексико-граматичних засобів мовлення; вимовної сторони мовлення; самостійного розгорненого фразового мовлення.

Ефективність корекційно-логопедичної роботи визначається чіткою організацією дітей у період їхнього перебування у ДНЗ, правильним розподілом навантаження протягом дня, координацією й наступністю в роботі логопеда й вихователя. В процесі організації логопедичної роботи необхідно спиратися на висвітлені у педагогічній літературі та програмах навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення, загальнодидактичні принципи (науковості, систематичності та послідовності, доступності поданого матеріалу, наочності, принцип виховуючого характеру навчання, активності та індивідуального підходу до кожної дитини) та спеціальні принципи (розвитку, системного підходу, зв'язку мовлення з іншими сторонами психічного розвитку, комплексності та діяль-нісного підходу) [4].

Важливим фактором є робота логопеда з батьками, таким чином батьки будуть знати і вміти, як виконувати домашні завдання логопеда зі своєю дитиною, що покращить ефективність корекційної роботи. Режим дня й сітка занять логопеда й вихователя повинна будуватися з врахуванням вікових, мовленнєвих й індивідуальних особливостей дітей, а також розв'язуваних у процесі навчання й виховання корекційних завдань. Спільна робота вихователя, логопеда, психолога та батьків буде основою цілісного психолого-педагогічного супроводу корекційного навчання дитини з вадами мовлення у ДНЗ.

На першому році навчання п'ятирічні діти із ЗНМ не можуть повноцінно опанувати матеріалом на фронтальних заняттях із всією групою. Тому доцільно для проведення фронтальних логопедичних, а також частково і виховних занять ділити групу на дві підгрупи з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку. Передбачаються наступні види занять із формування: зв'язного мовлення; словникового запасу, граматичної будови; вимови. Кількість занять, що реалізо-

вують корекційно-розвиваючі завдання, міняється залежно від періоду навчання.

У першому періоді навчання фронтальні заняття (з підгрупою) по формуванню лексико-граматичної сторони мовлення й розвитку зв'язного мовлення пропонується проводити 2 рази на тиждень. У другому періоді навчання мовленнєві можливості дітей зростають: фронтальні заняття щодо формування лексико-граматичної сторони мовлення й розвитку зв'язної мови проводяться 3 рази на тиждень. Логопедичні заняття залежно від конкретних завдань і етапів корекції мовлення поділяються на: заняття щодо формування лексико-граматичної сторони мовлення, фонетико-фонематичної сторони мовлення та розвитку зв'язного мовлення.

Заняття щодо формування лексико-граматичної сторони мовлення поділяються на заняття з формування словникового запасу та заняття з формування граматичного ладу. Основними завданнями цих занять є розвиток розуміння мовлення; уточнення й розширення словникового запасу; формування узагальнюючих понять; формування практичних навичок словотворення й словозміни; уміння вживати прості розповсюджені речення та деякі види складних синтаксичних структур. Це означає, що перед логопедом висувуються завдання і вимоги щодо організації логопедичної роботи. Такі обставини зумовлюють необхідність розроблення змісту визначених раніше напрямів логопедичної роботи з метою забезпечення формування лексико-граматичної сторони мовлення. У зв'язку з цим, нами були запропоновані основні засади проведення циклу занять з корекції лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня в умовах ДНЗ. Оскільки, специфіка логопедичної роботи полягає в усуненні порушень всіх компонентів мовлення, то корекція мовлення – це тривалий процес, що передбачає певні окремі самостійні напрями і етапи роботи. Нами був розроблений детально зміст за лексичним і граматичним напрямами на основі Програми розвитку, навчання та виховання «Дитина в дошкільні роки»

К. Крутій [3], а саме: перспективне та щоденне планування логопедичної роботи за лексичними темами; конкретний зміст за лексичним напрямом; конкретний зміст за граматичним напрямом.

Як засоби підвищення рівня розвитку лексичної та граматичної складових мовлення у зміст були включені дидактичні ігри, ігрові вправи та завдання доступні й динамічні за структурою та образні й емоційні за змістом. Відповідно до розробленої програми дітям із ЗНМ III рівня пропонувалося оволодіти такими лексичними темами: Мій дитячий садочок. Іграшки. Кольори. Пори року. Моя сім'я та родина. Свята нашої родини. Дерева. Кущі. Квіти. Фрукти. Овочі. Дикі тварини. Свійські тварини. Одяг. Взуття. Посуд.

На кожен тиждень згідно з лексичною тематикою було розроблено зміст лексичної та граматичної складових для логопедичних занять щодо формуванню лексикограматичної сторони мовлення. При розробці зазначених складових використовувалися методичні рекомендації С. М. Дарди [1]. Лексична складова передбачає засвоєння відповідних до теми іменників, дієслів та прикметників, граматична – вправлятися в утворенні слів з відповідними префіксами, суфіксами, утворювати нові слова з різних частин мови, застосовувати прийменники при складанні речення, змінювати слова за родом, часом, числом, узгоджувати різні частини мови при формуванні фрази тощо.

Упродовж чотирьох місяців пропонується згідно розкладу занять проводити логопедичні заняття два рази на тиждень в старшій дошкільній групі. Тоді відповідно до запропонованого нами перспективного плану й визначеними напрямами й змістом можуть бути проведені 32 заняття в групі. Основною метою занять має бути розширення словникового запасу, формування граматичної сторони мовлення й навичок зв'язного мовлення у всіх ситуаціях спілкування протягом шістнадцяти тижнів з широким використанням ігор і вправ, використання творчих завдань не тільки на заняттях, але і в ситуаціях буденного життя. У ході занять передбачається розвивати уяву, мовленнєву

увагу, мислення, зв'язне мовлення, творчі здібності, адже розвиток цих умінь допомагає у розвитку лексико-граматичної сторони мовлення. Заняття мають будуватися на основі чітко визначено теми, мети з конкретним дозуванням лексики, яку діти повинні засвоїти в активному мовленні згідно лексичної теми, відбирається граматичний матеріал з урахуванням етапу корекційного навчання зростаючої складності, включаються різноманітні ігрові й дидактичні вправи для розвитку розумової діяльності, складних форм сприйняття й уяви. Поповнення, уточнення й активізація словника на заняттях з розвитку мовлення й ознайомлення з навколишнім доцільно здійснювати відповідно до лексичних тем, у рамках яких проводяться різні ігри й вправи по формуванню граматичної сторони мовлення. На заняттях обов'язково проводиться фізкультхвилинка, під час якої діти відпочиватимуть та розвиватимуть загальну та дрібну моторику. Під час заключної частини кожній дитині окремо даватиметься домашнє завдання в залежності від успішності виконання вправ на занятті.

Оскільки логопедична робота носить цілісний характер, то для дітей із ЗНМ є важливим не тільки оволодіння мовленнєвими навичками, а і методами і прийомами самостійного використання їх на практиці. У запропонованій системі логопедичного впливу широко використовуються добре відомі у логопедії методи та прийоми розвитку мовлення у дошкільників (М. Шеремет, А. Богуш, Т. Філічева, Г. Чиркіна, В. Селіверстов, Н. Серебрякова, О. Мاستюкова та ін). Рекомендовані нами лексичний і граматичний напрями та зміст на основі Програми розвитку, навчання та виховання «Дитина в дошкільні роки» К. Крутій [3] із корекції лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня можуть підвищити ефективність корекційно-розвивального впливу на дітей зазначеної групи.

Висновки. Отже, нами було запропоновано на основі загальноосвітніх програм навчання і виховання дітей старшого дошкільного віку та реко-

мендовано до впровадження у систему логопедичного впливу протягом чотирьох місяців визначені напрями і зміст корекції лексичної та граматичної складової мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня в логопедичній групі в умовах ДНЗ. Визначені провідні напрями подолання ЗНМ III рівня у дітей старшого дошкільного віку, а саме: формування лексичної складової та граматичної складової сторін мовлення. Формування лексичної складової мовлення включає: формування різних рівнів лексичних узагальнень; розвиток володіння усіма частинами мови; розвиток лексичної системності. Формування граматичної складової мовлення включає: засвоєння дитиною розгалуженої системи граматичних уточнень, що виражають числові, родові, часові, відмінкові відношення; розвиток морфологічної системи словотвору та формування різних типів синтаксичних конструкцій: на рівні словосполучення та узгодження, керування на рівні речення. Подальші дослідження доцільно проводити у напрямку вивчення можливості інтенсифікації корекційної роботи із врахуванням порушених у дітей психологічних механізмів, які забезпечують розвиток мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дарда С. М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ: у 2 частинах. Частина 2 / С. М. Дарда. – Вид. 2-ге, без змін. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 200 с.
2. Концепція спеціальної освіти осіб із психічними та фізичними вадами в Україні // Вступ до спеціальності: Логопедія [Текст]: навч. посібник/ І. М. Омельченко, В. В. Тарасун, Л. О. Федорович. – Кременчук: Християнська Зоря, 2011. – 416 с. – С.310 - 334.
3. Крутій К. Л. Перспективно-календарне планування занять із навчанням мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку / К. Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПМ» ЛТД, 2005. – 192с.
4. Нікіщенко Г. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садку (групі) // Дитячий садок. – 2005. - №35. – Вкладка.
5. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник, третє видання, перероблене та доповнене / за ред. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 672 с.